

Бранислав МИЛАТОВИЋ
Никшић

ПРОГРАМСКИ ЗАДАЦИ НАСТАВЕ СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА И ДАНАШЊИ УЏБЕНИЦИ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Непотпуност и неодређеност програмских задатака наставе српскохрватског језика и велике разлике уџбеника у средњим школама — траже да се размотре програмски задаци и уџбеници. Да се прихватимо овог посла, посебно нас наводи чињеница што за пола године морају бити дефинитивно завршени нови програмски документи и нађено заједничко наставно језгро, јер се у нову школску годину улази са реформисаном наставом.

Програмски задаци

Програмски задаци наставе српскохрватског језика били су занемарени у досадашњем, па и у предложеном програмском документу, — сведени су само на један параграф, па и тај непотпун и превише уопштен, док су сви остали посвећени настави књижевности, што је недопустиво. Губи се из вида да се наставни предмет назива *српскохрватски језик и књижевност*, — гдје је *језик* на првом мјесту.

Мора се имати у виду да су програмски задаци наставе матерњег језика вишеструко значајни и сложени: да одређују структуру наставног плана и програма и карактер уџбеника, и да утичу на наставни процес и његове резултате. Задржимо се, укратко, на основним елементима наставе матерњег језика — да бисмо сагледали наставне задатке.

Познат је ниво културе говорног и писаног израза, што је последица слабе наставе, које скоро нема у средњој школи, а стање није много боље ни у основној, мада има изузетака у једној и другој. Поред тога што знања језичких јединица, категорија, законитости и норми снажно утичу на развијање писмености,

културе језичког израза, она дјелују и на формирање логичког мишљења код младих. Мора се имати на уму истина: да се учење страних језика заснива на познавању законитости и норми матерњег језика, а усвајање страног језика знатно помаже потпуном савлађивању матерњег. И најзад, добра настава матерњег језика омогућава потпун доживљај и разумијевање умјетничког текста, његових језичкостилских компонената, без чега је познавање књижевног дјела непотпуно.

Из ових основних елемената наставе матерњег језика произилазе програмски задаци. Задржимо се на њима.

Сматрамо да није потребно износити садашњи параграф о програмским задацима наставе српскохрватског језика нити га посебно разматрати, јер опште је познат својом претјераном уопштеношћу, неодређеношћу и непотпуношћу. Покушаћемо да пружимо једну од могућих формулација програмских задатака која не би имала досадашње недостатке. Држимо да их треба формулисати у два параграфа, тако што ће у првом, поред уопштеног начелног програмског задатка, бити конкретизовано усвајање језичке материје са лингвистичким освјетљењима и овладавање језичким нормама. У другом параграфу треба да стоје функције језичких знања у развијању културе усменог и писаног изражавања и у доживљавању љепоте књижевног дјела.

Могуће формулације тих параграфа гласиле би:

— да ученике упознаје са богатством и љепотама српскохрватског језика, да уводи у језичке категорије и законитости са теоретским освјетљењем и да дјелује на усвајање језичких норми са освртом на дијалекатске појаве средине;

— да развија културу усменог и писаног изражавања, да уводи ученике у улогу језичких знакова у стандардном комуницирању и у облике општења са стварношћу; да стицањем језичких знања развија способности и мишљења и помаже учењу страних језика; да упознаје са стилским функцијама језичких јединица и категорија у умјетничком тексту и тако оспособљава ученике да доживљавају љепоту и снагу књижевног дјела.

Можда би се могао из другог параграфа изоставити други став, јер имплицитно проистиче из другог става првог параграфа, али смо се одлучили да га задржимо, јер доприноси потпуности програмских задатака наставе матерњег језика.

Овако формулисани програмски задаци дају значај српскохрватском језику какав треба да има у новом програмском документу у реформисаној школи, одређују структуру наставног плана и програма, карактер уџбеника и знатно би допринијели измјени наставне праксе у нашим школама.

Наставни програм језика савладао би се у прва три разреда средње школе, а у четвтом дала би се синтеза наставног градива као што је случај са књижевношћу. Ови наставни задаци, план и програм, који из њих произилазе — могли би да послуже као

основа у стварању заједничког језгра наставе српскохрватског језика. (У посебном раду, саопштеном на XI конгресу слависта на Игману, разматрали смо питање наставних планова и програма матерњег језика.)

УЏБЕНИЦИ ЈЕЗИКА

Са становишта предложених, цјеловитих и конкретних, програмских задатака наставе, осврнућемо се на уџбенике српскохрватског језика који су изашли посљедњих десет година и указати на структуру новог уџбеника језика који би требало да се појави у реформисаној средњој школи.

Претходно морамо утврдити истину да су савремена кретања у лингвистици и педагогији, више или мање, имала плодотворног дјеловања на данашње уџбенике језика. Довољно је упоредити уџбенике који су изашли прије тридесет година и ове из посљедње деценије па да се лако увиде позитивна кретања. Прво, сада се уџбеници језика праве за један а највише за два разреда, док је прије писан за све разреде средње школе. Друго, методско-педагошка апаратура присутна је у свим данашњим уџбеницима, чега раније није било. Треће, нова лингвистичка схватања све више продиру у уџбенике (зависно од универзитетских центара).

Размотримо укратко данашње уџбенике на просторима српскохрватског језика.

У новосадска два уџбеника: за I р. и за II р. са називом Српскохрватски—хрватскосрпски језик, изашлима 1976—1977. године, предност је дата обради језичких категорија, а посебно су добро обрађени лексика и акценат (у прилозима обје књиге дати су бројни акцентовани текстови), док су гласови и њихове промјене само додирнути, вјероватно зато што је тим језичким појавама посвећена велика пажња у основној школи. Једино у овим уџбеницима унијети су, за ученике драгоцени, прегледи: стилова, историје језика, дијалеката и говора и друга два словенска језика у земљи.

Код извјесних језичких категорија откриване су стилске вриједности као, на примјер, код синтаксе глаголских облика, али код већине није. Недостају облици комуницирања са свијетом. Ови су уџбеници прихваћени од наставника и ученика због њихових добрих страна.

Сарајевски уџбеник за I р. са називом *Наш језик*, изашао 1980, одликује се теоретском обрадом фонетике и лексикологије, при чему се указује на ортоепска и ортографска својства језичких јединица. Ово је једини средњошколски уџбеник у коме је дужна пажња посвећена облицима комуницирања. Али у њему нема откривања стилских вриједности језичких појава, очекује се да ће тај недостатак бити отклоњен у сљедећим издањима и у уџбеницима за остале разреде.

У београдском уџбенику, једном за III р. и за IV р., са називом *Реч на делу*, изашлом 1980. год., у првом су плану језички знаци у комуницирању са стварношћу (отуда и назив књиге), али недостају облици усменог и писаног општења са свијетом. Посвећена је пажња стилској функцији језичких појава, али изостала је обрада језичких категорија, законитости и норми, вјероватно је то предвиђено за уџбеник I р. и II р., који још није изашао, а до тада могу добро да послуже новосадски уџбеници.

Загребачки уџбеници за I р. и за II р. под називом *Основи фонетике и фонологије* и *Основи морфологије и морфостилистике*, изашли 1982—1983. год., пружају темељну теоретску обраду језичких појава, а тако исто и њихову улогу у поезији, што може да послужи за примјер у обради стилских вриједности језичких јединица. Али недостаје комуникативна функција језичких знакова и облици комуницирања. Уз уџбенике израђени су и ваљани приручници за наставнике. Очекује се да ће у новим издањима и у уџбеницима за III р. и IV р. бити одстрањени садашњи недостаци.

У титоградском уџбенику, једном за I р. и за II р., под називом *Савремени српскохрватски језик*, изашлом 1983. год., у обради језичких појава указује се на њихов теоретски аспект, а само неке језичке категорије дају се у комуникативној функцији. У обради извјесних језичких јединица осјећа се потреба за освртом на дијалекатске појаве средине (јер су у овим крајевима присутни зетско-санџачки говори). Нема откривања стилске функције језичких знакова, сем у поглављима која су посуђена из београдског уџбеника (синонимија падежних и глаголских облика и друга поглавља). Недостају облици комуницирања. Потребно је више мјере у употреби дидактичко-педагошке апаратуре и уједначености у прилазу језичкој материји. Наставници и ученици тешко прихватају тај уџбеник.

У кратком осврту на данашње уџбенике језика виде се њихове добре стране и недостаци и могу се сагледати контуре захтјева новог уџбеника у средњој школи, што је један од циљева овог излагања.

На крају резимирајмо одлике уџбеника који треба направити.

Уџбеник српскохрватског језика требало би да има четири књиге — по једна књига за сваки разред као што је код уџбеника књижевности — код читанки. Уџбеник треба да садржи све језичке јединице, категорије и законитости са теоретским аспектом и језичким нормама у односу на дијалекатске појаве средине. Не би требало као до сада, занемаривати језичку реалност — напоредне и зависно-сложене реченице. У уџбенику значајно мјесто добиле би функције језика: комуникативна функција и улога језика у умјетничком тексту, и облици комуницирања.

У уџбеник I р. ушле би — фонетика и фонологија, у уџбеник II р. — лексика и морфологија, у уџбеник III разреда — синтакса. А у IV разреду дала би се синтеза језичких категорија и њихових функција и прегледи: стилова, историје језика, дијалеката, рјечника и друга два словенска језика у земљи.

Потпуни и конкретни програмски задаци наставе српскохрватског језика, нова структура наставног плана и програма (одређена програмским задацима) и њихова реализација помоћу уџбеника и адекватних наставних поступака — довели би до корјените измјене садашњег стања наставе језика у нашој школи. Језик у реформисаној школи треба да добије оно мјесто које мора да има.

Branislav Milatović
Nikšić

PROGRAMME OBJECTIVES OF TEACHING SERBO-CROAT
AND CURRENT TEXT-BOOKS AT SECONDARY SCHOOL

Summary

Two facts have influenced the consideration of programme objectives and current text-books: first, all the documents concerning the programme design have to be finished in half a year: second, the new school year must be entered with a reformed teaching.

Our starting point is that the past programme designing objectives are too general and are not completely given in a paragraph, thus negatively influencing the structure of teaching programmes and the nature of text-books badly influencing the teaching process and its results. The formulation of teaching tasks has been given in two paragraphs of this paper: first — the acquisition of language matter from a linguistic point of view and the language norms in relation to the speech of environment; second — the functions of language phenomena in communication and in experiencing the beauty of an artistic text. The programme designing objectives formulated in such a way may serve as a base in forming a common programme core of Serbo-Croatian.

Current text-books used in secondary schools have been analyzed from the point of view of concretized programme objectives and the contours of a new text-books to be made have been given.

